

УДК 332.1(075.8)
© 2013

К.В. Наконечна,
кандидат
економічних наук
Національний
університет біоресурсів
і природокористування
України

ТРАНСФОРМАЦІЙНІ ПРОЦЕСИ В АГРАРНІЙ СФЕРІ

*Визначено сутність поняття трансформації.
Проаналізовано складові трансформаційного
процесу в аграрній сфері. Охарактеризовано
чинники трансформаційних процесів в аграрній
сфері.*

Ключові слова: аграрна сфера, типи трансформації, регіони

Відсутність цілісної системи регулювання аграрної сфери України в період незалежності призвело до унеможливлення ефективного функціонування аграрної сфери та створення конкурентоспроможних агропідприємств, які б вільно працювали на вітчизняному та зарубіжному ринках.

Питанням управління й державного регулювання агросфери економіки та її трансформаційних процесів присвячено праці В. Г. Андрійчука, П. П. Борщевського, М. Л. Бронштейна, А. С. Даниленка, Л. В. Дейнеко, М. І. Долішнього, А. І. Діброви, В. М. Геєця, С. М. Кваші, Л. О. Мармуль, М. Й. Маліка, Б. Й. Пасхавера, В. В. Юрчишина та ін.

Мета досліджень — визначення сутності поняття трансформаційних процесів, дослідження їх складових і виявлення їх чинників.

Результати досліджень. Поняття трансформація (лат. *transformatio*) означає перетворення, перевтілення, зміна виду, форми, властивостей чого-небудь. З позицій впливу на зміни структури господарської системи трансформація — це процес заміни констатуючих ознак одного господарського порядку подібними ознаками іншого порядку, результатом чого є докорінне перетворення економічної системи загалом.

Трансформація (як внутрішній стан, закономірність розвитку економічних систем) пов'язана з такою формою їх перевтілення, як еволюція (лат. *evolutio* — розгортання) — процес змін, розвитку; одна із форм руху, розвитку у природі та суспільстві, означає безперервні, поступові кількісні зміни, на відміну від революційних — корінних, якісних змін.

У сучасній економічній науці є значна кількість концепцій щодо трактування, сутності та змісту трансформації. Трапляється характеристика трансформації, яку досліджують з позицій визначення її об'єктом процесу відтворення. Саме відтворення у цьому разі розуміється як

спрямованість людської діяльності на збереження та розвиток умов життя, що склалися, матеріальної основи власного існування, виражених у єдності взаємопереходів стадій виробництва та споживання. Тому відтворення вже само по собі розглядається як процес трансформації природного середовища відповідно до потреб людини. Автори концепції визначають 3 основні типи трансформацій [1]: одинично-локальні (мікроекономічні внутрішньосистемні); функціональні (макроекономічні внутрішньосистемні); глобальні (міжсистемні) (таблиця).

Особливості історичного розвитку продуктивних сил і аграрних виробничих відносин є важливим чинником сучасних трансформацій та закономірностей розвитку агросфери. Стратегія розвитку АПК країни як провідної міжгалузевої виробничо-економічної системи, виходячи з потреби раціонального використання наявного природно-ресурсного потенціалу регіонів та областей, має передбачати не лише прискорений розвиток сільського і лісового господарств, заготівель, зберігання, транспортування, глибокої переробки агросировини та продукції, торгівлі продовольством, їх інфраструктурних об'єктів, а й перетворення його в основний високорозвинений структуроформувальний підрозділ усього народногосподарського комплексу країни та областей. Особливо це стосується регіонів, які мають сільськогосподарське спрямування [3].

Здійснення такого стратегічного напрямку розвитку аграрного виробництва пов'язане з визначенням і реалізацією його власних пріоритетів, серед яких провідними мають стати такі: науково обґрунтована аграрна економічна політика на основі використання ефективної системи економічних важелів і важелів державного регулювання в умовах подальшої розбудови ринкових відносин; формування сучасної матеріально-технічної бази сільського господарства, харчової та переробної промисло-

Характеристика основних типів трансформації*

Типи трансформації	Форма виразу	Причини виникнення	Можливі наслідки	Напрями регулювання та характер вибору	Закономірності перебуту
Однинично-локальні	Відтворювальний процес як зміна стадій, форм, перетворень предметів та енергії	Поділ праці, конкуренція, обмеженість ресурсів	Плинне функціонування суб'єктів господарювання	Підтримка рівня конкурентності, високого рівня господарської активності. Вибір індивідуальний, переважно раціональний (засоби відповідають меті)	Здійснюється безперервно із перевагою суб'єктів, здатних до швидкого залучення та використання ресурсів
Функціональні	Макроекономічна незбалансованість різного типу та глибини (кризові ситуації, циклічні спади, кон'юктурні невідповідності)	Відносно обособлений та самостійний цикл відтворення окремих функціональних ланок (окремих галузей, секторів національного господарства). Їх перерозвиток або недорозвиток, що порушують цілісність, ритм та взаємопов'язаність процесу відтворення	Поширення незбалансованості на взаємопов'язані функціональні ланки. Зміна алокації ресурсів. Адаптація відтворення до функціональних змін	Антициклічне регулювання, боротьба із макроекономічною незбалансованістю. Вибір здійснюється у рамках певної економічної політики	Виникають періодично, взаємопов'язані з економічними циклами. Сприяють розширеному відтворенню за наявності вільних ресурсів і тісної залежності цієї функціональної ланки від відтворювального процесу взагалі
Міжсистемні (глобальні)	Системна криза, економічна катастрофа, зміна принципів і характеру зв'язків між суб'єктами господарювання	Техніко-економічна неоднорідність відтворювальних ланок. Неспроможність забезпечити досягнення мети та взаємопов'язаності відтворення, надвелике зниження адаптивних властивостей. Руїнівний зовнішній вплив	Втрата відтворювальним процесом цілісності, його локалізація на рівні функціональних ланок, а далі — на рівні окремих суб'єктів господарювання. Трансформаційне падіння. Зміна цілей відтворення, набуття нової цілісності	Довгострокове стратегічне управління на основі теоретичної, ідеальної або запозиченої моделі. Системне реформування	Спостерігають рідко, за природного перебуту тривалі, складаються з багатьох системних трансформацій. Реформування відбувається за законами еволюційного регресу (відтворення згортається, проходячи етапи свого розвитку у зворотному порядку) та еволюційної відстані (чим швидше перехід до нового, тим вірогідніше відтворення старого)

* Складено автором.

вості, виробничої й соціальної інфраструктури, сільських територій; структурні перетворення в організації виробництва з урахуванням специфічних регіональних природно-ресурсних особливостей та транспортно-економічних зв'язків, вимог і переваг капіталізації та корпоративізації аграрних галузей; прискорений розвиток провідних продуктивних спеціалізованих підкомплексів (зернопродуктового, бурякоцукрового, картоплепродуктового, олієжирового, плодовоовочового, м'ясо- і молокопромислового, виноградарсько-виноробного та ін.), інфраструктурних підрозділів агропромислового виробництва; екологізація сільського господарства, харчової і переробної промисловості та обслуговувальних підрозділів з урахуванням особливостей екологічної ситуації у тій чи ін. галузі; забезпечення раціонального використання, відтворення природного ресурсного потенціалу та охорони навколишнього середовища; формування інноваційного типу розвитку агропромислового виробництва; скорочення втрат сировини та її споживчих властивостей на всіх стадіях виробництва кінцевої продукції.

Одним із основних напрямів трансформацій агропромислового виробництва країни і аграрної сфери у цілому має стати оптимізація їхньої функціональної, галузевої та територіальної структур. Для їх формування потрібно забезпечити випереджувальні темпи розвитку виробництва засобів виробництва для сільського господарства, харчової та переробної промисловості, інфраструктурних підрозділів. Важливим заходом щодо створення сфери заготівлі, транспортування, переробки, зберігання та реалізації сільськогосподарської сировини і вироблюваної готової продукції є розробка та здійснення регіональних науково-технічних програм розвитку. Вони мають бути основою програмування, організації управління та функціонування, що сприятиме науковому пошуку і добору оптимальних варіантів розвитку цієї сфери, виходу її на кращі світові рівні [4].

У сфері агропромислового виробництва країни, його регіональних складників особливо значення набуває визначення оптимальної структури форм власності та господарювання, яка може бути забезпечена на основі реструктуризації, кооперації, корпоративізації у різних галузях. Цей процес за своїми кількісними та якісними ознаками має здійснюватися в кожній галузі з урахуванням стратегічного значення вироблюваної продукції, специфічних організаційно-технічних, соціально-економічних, еколо-

гічних та ін. особливостей розвитку й ефективного функціонування кожної з них. В усіх галузях аграрної сфери мають широко розвиватися такі форми господарювання, як державні підприємства, акціонерні товариства, компанії, орендні колективи, приватні підприємства, агрохолдинги тощо.

Трансформації аграрної сфери економіки передбачають формування спільних підприємств із зарубіжними фірмами, особливо у прикордонних областях. Це сприятиме швидшому виходу вітчизняних товаровиробників на світовий продовольчий ринок. На всіх етапах функціонування ринкового механізму господарювання держава має здійснювати контроль за цінами на найважливіші види продовольчих товарів, зокрема на хліб та хлібобулочні вироби, м'ясо-молочні продукти, цукор та ін. Водночас на частину продовольчих товарів, виробництво яких задовольняє попит, повинне поширюватись вільне ціноутворення [5].

Характерною особливістю трансформацій структури виробничого потенціалу переробної промисловості країни й її регіональних ланок є створення системи великих, середніх і малих підприємств, причому частка останніх має становити не менше половини у загальній їхній кількості. Формування такої різноманітної структури підприємств переробної промисловості з різним рівнем концентрації виробництва є сприятливим чинником збільшення випуску конкурентоспроможної продукції, що, в свою чергу, сприятиме зниженню витрат на її виробництво, підвищенню її якості та відповідності до вимог світового ринку. Виконання цього можливе за раціоналізації галузевої структури як аграрної сфери країни загалом, так і її регіональних підрозділів [2].

Сучасна галузева та функціональна структура аграрної сфери економіки країни характеризується розбалансуванням і невідповідністю в розвитку сировинної та переробної сфер, значним відставанням їхнього інфраструктурного забезпечення. Загальна нестача сировини та продукції, як свідчить практика, є наслідком недостатніх інвестицій у ресурсомісткі технології і призводить до загальної нестабільності виробництва. Крім того, розподіл коштів на розвиток виробництва продовольчих товарів залишається вкрай нерівномірним. Основною тенденцією трансформацій аграрної сфери економіки країни та її регіональних ланок, що склалась і поступово утверджується упродовж останніх 20 років, є зростаюча роль сільсько-

го господарства за стабілізації (переробна сфера) або відносного зростання інших сфер (інфраструктури).

У подальшому доцільним і необхідним є здійснення трансформацій в аграрній сфері усіх рівнів, що передбачає перепрофілювання або ж заміщення нерентабельних виробництв, стабілізацію провідних за збереження і постійного зростання абсолютних обсягів виробництва. Насамперед, це передбачає переорієнтацію інвестиційної та інноваційної політики, модернізацію матеріально-технічної бази переробної сфери як структуроформувальної ланки та інфраструктурної сфери як інтегративної та обслуговувальної [7].

Роль і місце трансформацій переробної ланки агропромислового виробництва мають відповідати значенню харчової промисловості у життєдіяльних функціях людини. Заходи щодо

підвищення розвитку переробних галузей спрямовані на забезпечення значного зростання обсягів виробництва харчових продуктів. Оптимальний рівень переробної сфери в структурі аграрної економіки становить 45–50% загальної вартості її продукції [6]. Серед заходів, що мають сприяти досягненню цього рівня, важливу роль має відіграти раціоналізація територіальних пропорцій розміщення переробних галузей одночасно з підвищенням соціально-економічної та екологічної ефективності виробництва. Ліквідація диспропорцій між сировинною базою та виробничими потужностями її переробки дасть змогу одержувати із переробленої сировини приблизно на 30–40% більше кінцевої продукції за інших однакових умов. Першочерговий розвиток мають одержувати галузі, які забезпечують формування продовольчого фонду країни.

Висновки

Усі трансформації в аграрній сфері економіки регіонів країни можна класифікувати так: у сфері ресурсокористування; у сфері власності та майнових комплексів; у сфері демографічної ситуації, трудових ресурсів, зайнятості та ринку праці на селі; структурні зрушення у розміщенні, спеціалізації, концентрації, інтеграції агропромисловості; трансформації в інституційному забезпеченні, організації, менеджменті, операційній діяльності; у фінансуванні, бюджетуванні, інвестуванні, інноваційних пріоритетах розвитку; у розвитку та організації сільських територій; у логістичних потоках і зовнішньоекономічних зв'язках; у державному регулюванні та управлінні регіональним розвитком аграрної

сфери економіки. За територіальною ієрархією трансформації аграрної сфери відбуваються на таких рівнях: локальному, мікрорегіональному, мезорегіональному, макрорегіональному та глобальному.

Основні чинники, що сприяють трансформації, такі: політичні, соціально-економічні, науково-технічні, виробничі, екологічні, організаційно-управлінські. Вони можуть мати як загальні, так і часткові вияви, суб'єктивний або об'єктивний характер, визначатися специфікою господарської діяльності, ресурсного потенціалу або розміщення того чи іншого регіону. Великий вплив на здійснення трансформаційних процесів у регіональній економіці України здійснюють глобальні причини.

Бібліографія

1. Аграрна сфера: модель сталого розвитку/ В. Трегубчук, В. Прадун//Вісн. НАН України. — 2004. — № 9. — С. 8–16.
2. Аграрні реформи в Україні: теорія, історія, еволюція парадигми: Моногр./О.О. Мороз; Вінниц. нац. техн. ун-т. — Вінниця: УНІВЕРСУМ, 2003. — 234 с.
3. Алейнікова О.В. Особливості формування механізму державного регулювання аграрної галузі на сучасному етапі/О.В. Алейнікова//Інвестиції: практика та досвід. — 2011. — № 10 (травень). — С. 89–93.
4. Альошина Л.Є. Проблеми корпоративного управління в сучасних умовах трансформації економіки/Л.Є. Альошина, Л.О. Петик//Соц.-екон. дослідж.

в перехід. період. Ринкова трансформація України: проблеми та перспективи: Зб. наук. пр. — 2004. — Вип. 1. — С. 417–423.

5. Бабенко А.Г. Державне регулювання та підвищення конкурентоспроможності аграрного сектору/ А.Г. Бабенко//Економіка АПК. — 2008. — № 5. — С. 85–88.

6. Верховод І. Структурні зрушення зайнятості населення України в контексті соціалізації сфери праці/І. Верховод//Україна: аспекти праці. — 2011. — № 2. — С. 18–25.

7. Виступ Президента України Віктора Януковича із щорічним Посланням до Верховної Ради України//Економіст. — 2011. — № 4. — С. 1–3.

Надійшла 28.01.2013.